М. Федоришин, доцент,
Національний університет
«Львівська політехніка»

КОНФІГУРАЦІЙНА МОДЕЛЬ МОВНОГО СПІЛКУВАННЯ: СТРУКТУРА МОВЦЯ ТА СЛУХАЧА-АДРЕСАТА

У статті зосереджено увагу на структурі мовця та слухача-адресата у запропонованій раніше конфігуративній моделі мовлення на матеріалі японської та англійської мов.

***Ключові слова**: мова, мовлення, мовець, слухач-адресат, конфігуративна модель, структура, дискурс.*

М. Федоришин, доцент,
Национальный университет «Львовская политехника»

КОНФИГУРАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ЯЗЫКОВОГО ОБЩЕНИЯ: СТРУКТУРА ГОВОРЯЩЕГО И СЛУШАТЕЛЯ-АДРЕСАТА

В статье рассматривается структура говорящего и слушателя-адресата в предложенной ранее конфигуративной модели речи на материале японского и английского языков.

***Ключевые слова:** язык, речь, говорящий, слушатель-адресат, конфигуративная модель, структура, дискурс.*

УДК 81`37

Ю. Федотова,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ЧОЛОВІЧОЇ АНТРОПОНІМІЧНОЇ МОДЕЛІ У ЯПОНІЇ ПРОТЯГОМ VIII-XVI СТ. ТА ЇЇ СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ

У статті розглянуто вплив анімістично-символічного уявлення давніх японців про природу імені та пов'язаних із ним табу на формування чоловічої антропонімічної моделі середньовічної доби у тісному зв'язку з соціально-культурними аспектами життя та побуту чоловіків.

***Ключові слова:** антропонімічна модель, клан, рід, табу, прізвище, кабане.*

Сучасна двочленна антропонімічна модель японців має порівняно недовгу історію. Лише 1871 року вперше в історії Японії було проведено поіменну реєстрацію громадян, яка зобов'язувала всіх жителів незалежно від соціального статусу обрати собі прізвище

та ім'я. З того часу поступово почали стиратися попередні анімістичні уявлення японців про природу імені та численні табу, які забороняли їм публічно використовувати свої справжні імена. Від найдавніших часів імена функціонували як евфемізми, пов'язані з назвами землеволодіння, установи або посади, роду з його політичними й територіальними правами, будинку або магазину тощо, віддзеркалюючи стосунок людини до матеріальних об'єктів або групи, завдяки яким вона ідентифікує себе серед інших або дістає засоби для існування. На думку японіста Г. Плутшоу, послідовника Д. Кіна, ім'я прив'язувало людину до суспільного порядку, ідентифікуючи її політичну належність, суспільне становище, право на обіймання певної посади, належність до сім'ї або групи, фінансовий статок та культурні або релігійні погляди [Plutschow 1995, 2].

Беручи до уваги традиційно патріархальний устрій японського соціуму, ми не дивуємося тому факту, що письмові свідчення про характер жіночої антропонімічної моделі у давній Японії майже не збереглися. За винятком жінок, які походили з імператорського роду або з родин чиновників вищих рангів, в історичних писемних пам'ятках та художній літературі жіноча антропонімічна модель має одночленну структуру, представлену назвою клану, посадою або прізвищем родича чоловічої статі, або навіть прізвиськом [Федотова 2012, 147]. Отже, жіноча антропонімічна модель, за винятком імен імператриць, які безпосередньо пов'язані з синтоїстськими божествами, так чи інакше належить до патріархальної структури японського середньовічного суспільства. Метою нашого дослідження є виявлення факторів, які вплинули на формування чоловічої антропонімічної моделі у середньовічній Японії та з'ясування структурної організації цієї моделі.

Анімістичні вірування давніх японців здійснили величезний вплив на формування японської антропоніміки. Культ предків та втілення у назвах істот і неістот всього сущого на землі божественної, наділеної душею сутності, наділяли ім'я священним змістом, який полягав у зв'язку звукової форми імені з його невидимою «душею» たま /тама/. [Plutschow 1995, 3]. Тому справжнє ім'я людини було таємним, табуйованим, його не можна було без потреби вимовляти, тим більше записувати. З синтоїстськими обрядами вікових ініціацій пов'язані традиції зміни імені протягом життя. При народженні хлопчику зі знатної сім'ї давали «дитяче ім'я» 児名/джімьо/ (幼名/йо:мей/йо:мьо/осанана/), після обряду повноліття 元服 /ґемпуку/ це ім'я змінювалось на «справжнє» 人名 /джіммей/ (実名/джіцумьо:/джіцумей). Дитина втрачала своє дитяче ім'я та, відроджуючись як доросла людина, отримувала нове ім'я, яке і вважалося єдиним справжнім. Згодом юнак обирав собі псевдонім, який і слугував його іменем у повсякденному спілкуванні. «Справжнє ім'я» табуювалося та зберігалося у таємниці протягом всього життя [Фролова 2004, 32-33]. Саме уникання справжнього імені (実名忌避 /джіцумьо:кіхі/) створює такі складності у діахронічних дослідженнях японської антропоніміки та змушує дослідників послуговуватися лише евфемізованими варіантами імен, які залишилися у письмових пам'ятках [フェドトヴァ 2012, 27].

У XIV столітті виник буддійський звичай давати померлим посмертне ім'я 戒名/каймьо:/. Спочатку це ім'я давалося віруючому як вказівник на його подальшому шляху у потойбічному світі. Отримання «каймьо:» означає, що померлий став учнем Будди і потрапив на небеса [Фролова 2004, 35].

За часів середньовіччя ім'я було й об'єктом політичної влади, пов'язуючи індивіда з соціальною структурою. Анімістичний характер імен та їх табуювання перетворювало

ім'я на відзнаку божественного або політичного характеру, що надавалося лише людям вищих соціальних прошарків, яких вважали вартими носити імена. Більш того, набувши політичних повноважень, правитель міг давати імена підлеглим, змінювати їх та навіть позбавляти людину імені, що означало наділення певними повноваженнями, власністю або позбавлення їх. Імена були потенційним засобом соціального та політичного контролю [Plutschow 1995, 2-3].

Цікавим є і вплив синтоїзму на формування японської антропоніміки та її важливої геополітичної місії. З антропоніміки та топоніміки «Коджікі», найдавнішого віднайденого історико-міфологічного літопису Японії (712 р.) та «Фудокі», які містили дані про географію та адміністративний поділ давньої Японії, можна відтворити процес розширення та становлення японської держави. Імена імператорів відображають їх божественне походження, а топоніми, записані у «Фудокі», через імена правителів цих земель часто асоціюються з іменами синтоїстських божеств, що свідчить про спробу таким чином дати міфічне виправдання новій політичній ситуації. Наприклад, при перейменуванні провінцій під час їх завоювання використовували закінчення 彦 /хіко/ та 媛 /хіме/ (Іійоріхіко, Ехіме), які асоціювалися з титулами намісників «син Сонця», «донька Сонця» [Plutschow 1995, 18-19].

Враховуючи наведені світоглядні та соціополітичні чинники формування змісту, який японці вкладали в ім'я, можна пояснити таку заплутану систему номінації у середньовічних документах. Табуювання справжнього імені, з одного боку, та обов'язкове відображення у ньому кланової та соціально-політичної приналежності індивіда, з іншого, створили багаторівневу антропонімічну модель середньовічного чоловіка, яка змінювалася протягом його життя залежно від віку і соціального статусу.

Розглянувши чинники, які вплинули на становлення японської антропонімічної традиції середньовічної доби, проаналізуємо структуру тогочасної чоловічої антропонімічної моделі. Вона складалася з наступних елементів. Кланове ім'я 氏名 /уджіна/ мало надаватися або підтверджуватися імператором. Воно вживалося з метою публічної ідентифікації чоловіка стосовно імператорського двору або в урядових колах. У X-XI ст. замість кланових імен частіше вживали прізвища, але назви кланів в антропонімічній моделі японців проіснували аж до періоду Мейджі (1868-1912). 苗字（名字）/мьо:джі/ або字 /адзана/ – це прізвища, які використовувалися як засіб ідентифікації окремої родини, що виділилася у межах клану. 苗 /мьо:/ або苗字 /мьо:джі/ означає «молоді паростки рису» і, ймовірно, походить від слова 名田 /мьо:ден/ – «спільне ім'я для групи людей, які проживають «на одному полі» (на спільній території)». 字/адзана/ походить від назв найменших адміністративних одиниць. Цей вид прізвища часто брали собі землевласники або орендарі земельних ділянок [Plutschow 1995, 5-6].

Крім назв кланів та прізвищ використовувалися «другі імена» 通称 /цу:шьо:/, які мали форму загальних назв, але відігравали важливу роль у визначенні головного клану, до якого належала людина, та порядку спадкоємності. Синів за порядком народження називали 太郎 /таро:/ (перший син), 二郎（次郎）/джіро:/ (другий син), 三郎/сабуро:/ (третій син), 九郎/куро:/ (дев'ятий син). Друге ім'я 藤二 /то:джі/ означало «другий син із клану «то:» (Фуджівара), 源二（源次） /генджі/ – «другий син із клану Мінамото». У суспільстві, де походження, сімейні традиції та порядок спадкоємності мали вкрай важливе значення для визначення владних повноважень, «цу:шьо:» допомагали з'ясувати

соціальний статус чоловіка, особливо воїна. Ще однією важливою функцією другого імені була заміна табуйованого справжнього імені [Plutschow 1995, 6].

Справжнє ім'я 実名 /джіцумьо:/ або忌み名 /іміна/ давалося під час церемонії повноліття. Крім того, існувало особливе ім'я 姓 /кабане/, що являло собою спадковий титул, який визначав належність до аристократії, а пізніше – доповнення до імені, що вказувало на належність до знаті вищого або нижчого рівня. Титул «кабане» завжди вживався разом з клановим ім'ям [Plutschow 1995, 76].

Середньовічна антропонімічна модель чоловіків знаних родів зазвичай складалася не більше ніж із п'яти елементів, не враховуючи дитячого і посмертного імен та псевдонімів:

1) прізвище (苗字（名字）/мьо:джі/);
2) «друге ім'я» (通称 /цу:шьо:/) або назва посади;
3) кланове ім'я (氏名 /уджіна/);
4) титул «кабане»;
5) особисте, справжнє ім'я.

Наприклад, ім'я足利　左馬頭　源朝臣　忠吉 /Ашікаґа Сама-но-камі Мінамото-но-асон Тадайоші/ складається з прізвища Ашікаґа, посади Сама-но-камі («управитель лівих стаєнь»), кланового імені у сполученні з «кабане» (Мінамото – назва клану, «асон» – «кабане» для чиновників третього-четвертого рангів за восьмиступеневою системою титулів, запровадженою імператором Темму; починаючи з доби Хейан (794-1185) ця система стала суто формальною і майже всі титули «кабане» звелися до «асон») та справжнього імені Тадайоші [Plutschow 1995, 7, 76-77, 92; Фролова 2004, 33]. У наведеному прикладі варто відзначити вживання показника родового відмінка /-но/, який нечасто позначався на письмі, але відображався у читанні таких компонентів антропонімічної моделі: назва клану+особисте ім'я: 源頼朝 /Мінамото-но Йорітомо/ (Йорітомо з роду Мінамото); назва клану+титул «кабане»: 源朝臣 /Мінамото-но-асон/; назва закладу+посада: 左馬頭 / Сама-но-камі/ («управитель лівих стаєнь»).

Залежно від епохи порядок та склад компонентів цієї антропонімічної моделі зазнавав змін. Крім того, повна антропонімічна модель вживалася рідко, її компоненти комбінувалися по-різному: для ідентифікації особи як індивіда, члена сім'ї або клану; в межах групи, до якої він належав, або стосовно інших груп; для ідентифікації владних повноважень на місцевому або загальнодержавному рівні тощо. Коли аристократи і самураї підписували важливі державні документи, реєстрували землеволодіння тощо, вони використовували кланові імена. Окремі ж землеволодіння були зареєстровані за їхніми прізвищами. Крім того, прізвище слугувало засобом ідентифікації окремих родів серед представників одного клану. Так, в історичній хроніці «Адзума каґамі», яка охоплює період з 1180 по 1266 роки, ім'я васала Мінамото-но-Йорітомо Адачі Морінаґа з'являється у таких варіантах: Морінаґа, Фуджівара Морінаґа, То: Куро: (дев'ятий син з роду Фуджівара), То: Куро: Морінаґа та Адачі То: Куро: Морінаґа. Імена вживалися відповідно до соціополітичних обставин, які диктували вибір того або іншого елемента антропонімічної моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словарь японских имен и фамилий / [под ред. Н. П. Капула]. М., 1953;

2. Федотова Ю. С. Трансформація жіночої антропонімічної моделі у Японії протягом XII-XIX ст. / Ю. С. Федотова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012, – № 40. – С. 143-147;

3. Фролова Е. Л. Японский язык. Имена собственные. / Фролова Е. Л. – М. : Муравей, 2004. – 160 с.;

4. Plutschow H. Japan's Name Culture: The Significance of Names in a Religious, Political and Social Contexts. – Routledge, 1995. – 260 p.;

5. 新村 出編（1998）『広辞苑』岩波書店;

6. フェドトヴァ・ユーリア（2012）「文体固有名詞学の日本古典文学作品への応用の試み —『源氏物語』を基に—」『研究計画書・小論文・レポート集』pp.26－29 国際交流基金関西国際センター

Ю. Федотова,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ФОРМИРОВАНИЕ МУЖСКОЙ АНТРОПОНИМИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ В ЯПОНИИ В VIII-XVI СТ. И ЕЕ СТРУКТУРНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ

В статье рассматривается влияние анимистично-символического представления древних японцев о природе имени и сопутствующих ему табу на формирование мужской антропонимической модели средневековья в тесной связи с социально-культурными аспектами жизни и быта мужчин.

Ключевые слова: *антропонимическая модель, клан, род, табу, фамилия, кабанэ.*

Y. Fedotova,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FORMATION OF THE MALE ANTHROPONIMIC MODEL IN JAPAN DURING VIII-XVI CENTURIES AND ITS STRUCTURAL ORGANIZATION

The article reveals how the belief in animistic-symbolic property of names and taboos connected with them influenced the formation of the Japanese male anthroponimic model during the Middle ages in the close relation to the socio-cultural aspects of the men's' life and living conditions.

Key words*: anthroponimic model, clan, family, taboo, family name, kabane.*